Rodna problematika u romanima Marije Jurić Zagorke

Jagatić-Petrinec, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:015101

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-06**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA KROATOLOGIJU

ANA JAGATIĆ-PETRINEC

RODNA PROBLEMATIKA U ROMANIMA MARIJE JURIĆ ZAGORKE

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Viktoria Franić Tomić

Zagreb, 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....3
2. Marija Jurić Zagorka – novinarka i književnica.....4
3. Prva domaća sufražetkinja.....11
4. Rodna problematika u Zagorkinim romanima.....14
5. Analiza autobiografskog romana *Kamen na cesti*.....21
6. Zaključak.....25
7. Popis literature.....26
8. Sažetak rada.....27

1. Uvod

U ovom završnom radu pokazat će se da je Marija Jurić Zagorka bila ne samo autorica prvoga hrvatskog kriminalističkog romana (Kneginja iz Petrinjske ulice) i autorica nekih od najčitanijih hrvatskih knjiga nego je bila i prva domaća sufražetkinja, zatim glasnogovornica nacionalnih, ali još više rodnih prijepora. Pokazat će se da je Marija Jurić Zagorka bitna književna glasnica novih ekonomskih i društvenih prilika jer je ponudila ideje o drugom i o rodnom kojima je pretekla ostale hrvatske autore za više desetljeća. Analizirat će se i književničine autobiografske proze osobito *Kamen na cesti*, knjiga tiskana 1937. koju karakterizira vrlo drastično razglabanje o bračnom moralu te je ironijski komentar površnog prikazivanja iste problematike u galantnoj i salonskoj književnosti toga vremena.

Interes suvremene feminističke teorije za Zagorku ponajprije počiva na izazovnosti njezinih androginih junakinja, odnosno na primjerima gotovo radikalnih seksualnih identiteta koje njezini romani nude. Njezini ne samo romani nego i autobiografski tekstovi bitni su za ovu temu. Uzimajući u obzir tek fenomen navodno "općepoznatih" tvrdnji o njezinoj fizičkoj neuglednosti i odbačenosti od svih gdje se odmah nalazimo u sferi drugog i drugačijeg.

Prvi dio završnog rada obuhvaća raspravu o Mariji Jurić Zagorki kao prvoj hrvatskoj novinarki i književnici. Zatim će Zagorka biti opisana kao prva domaća sufražetkinja. U trećem dijelu će biti razrađena rodna problematika koja uključuje transvestiju, odnosno preodijevanje ženskih u muška lica, problem vještica i progona žena. Zadnji dio završnog rada bavit će se poveznicom s autobiografskim romanom Marije Jurić Zagorke, *Kamen na cesti*.

Slika 1. [1]

[1] Slika prikazuje književnicu u dubokoj starosti, a kao što se vidi pisala je sve do same smrti. Roman *Jadranka* nije dovršen.

2. Marija Jurić Zagorka – novinarka i književnica

Ivo Hergešić donosi opširan predgovor o životu i radu Marije Jurić, legendarne Zagorke, u prvoj knjizi *Gričke vještice (Tajna krvavog mosta),* ističući kako nije doživjela da njezni kolege novinari izdaju njezina djela, tj. djela prve žene-novinara ne samo u Hrvatskoj već i u Srednjoj Europi. Marija Jurić Zagorka u svojem je dugom i tegobnom životu, koji je bio prožet brojim dramatičnim događajima, stekla mnogobrojna priznanja, popularnost pa čak i slavu. Bitne ličnosti naše povijesti (Strossmayer, Kranjčević, Supilo) simpatizirale su je konkretno i djelotvorno te su u mnogim životnim prilikama ove male, ali nadasve velike žene, imali prilike dokazati joj svoju naklonost. Zahvaljujući đakovačkom biskupu Strossmayeru, Zagorka je ušla te postala važan dio redakcije Obzora izvještavajući kao politički reporter. Kranjčević joj je također nudio stalnu suradnju u sarajevskoj Nadi. Stjepan Radić se isto tako zalagao da njegove govore s političkih skupština prenosi Zagorka, zbog svojih profesionalno-novinarskih kvaliteta te s obzirom na svoj moralno-politički stav. Zagorka je svoj prvi jubilej, odnosno deset godina rada u Obzoru proslavila u Budimpešti jer je tamo pobudila pozornost i čuđenje ljudi da u Hrvatskoj postoji žena-novinar (Hergešić, 1976: V).

Prema Hergešiću (1976: IX) Zagorka je izvještavala kao moderni novinar, reporterski živo i mnogo zanimljivije nego što se u njezino vrijeme o takvim pojavama pisalo i piše. Obavještavala je i strane kolege te mrsila račune samom austrijskom presbirou, a sama njezina djelatnost postala je toliko uočljiva da je zainteresirala vlasti i samog grofa Aehrenthala, koji je obnašao dužnost ministra-predsjednika te bio smatran najopasnijom osobom tadašnje dvojne monarhije. Na brojne pokušaje korumpiranja Zagorka je reagirala kao uvijek emocionalno i žestoko, odbijajući odlične mogućnosti kojima bi riješila materijalna pitanja pa čak i samu egzistenciju. U takvim trenucima Zagorki je pomoć pružao predsjednik tadašnje Čehoslovačke rebublike, Masaryk, koji joj je nebrojeno puta posvjedočio svoje prijateljsko poštovanje. Svim navedenim se dokazuje Zagorkina važnost te njezina profesionalna sprema jer jedina je ona od svih novinara uspjela povući za jezik zloglasnog Friedjunga, povjesnika-falsifikatora. Naime nitko drugi nije uspio od njega izvući bilo kakvu izjavu, osim Zagorke.

Sama Zagorkina biografija nije bila dovoljno poznata te je bio velik i dijelom nerješiv zadatak stručno-bibliografski odrediti publikacije koje su izašle u posebnoj knjizi. Ono što je bilo točno i poznato jest da se Marija Jurić Zagorka rodila u Negovcu kraj Vrbovca između

Križevaca i Zagreba. Otac joj je bio imućni posjednik tj. upravitelj Rauchovih imanja ili špan u Golubovcu. Odrasla je na vlastelinstvu u ruralnoj sredini. Do petnaeste godine se školovala kod Sestara milosrdnica u Zagrebu, a nakon toga se sama priključuje životnoj školi. Zagorka je bila izraziti autodiktat koji svojim talentom, upornim radom te bogatim životnim iskustvom nastoji nadoknaditi sve ono što nije mogla steći za mladih dana. Godina njezinog rođenja nikada nije točno utvrđena za njezina života. Zagorka kao da je sama htjela izbjeći taj podatak navodeći u svojim djelima i romanima različite godine. Sama Zagorka točan datum i godinu rođenja nikada nije otkrila. Spominje se 1876. koju navodi Prohaska, zatim 1873. koju navodi Horvath te 1879. iz albuma *Znamenitih i poznatih Hrvata* (Hergešić, 1976: XII).

Kao datum Zagorkina rođenja spominjao se 1. siječanj 1873., a na nadgrobnoj ploči u mirogojskim arkadama gdje je pokopana piše da je rođena 1. ožujka 1879. Marija Jurić nikada nije demantirala ni jednog autora koji je pisao o njoj i premda je napisala brojne autobiografske spise taj podatak je vješto očuvala skrivenim. Zapravo je uporno izbjegavala točno određenje datuma i godine rođenja pa ne čudi da ga nije precizirala ni u svom autobiografskom romanu *Kamen na cesti*. Najbliže istinitom podatku o godini Zagorkina rođenja bio je Dragutin Prohaska jer mu je pojedine podatke mogla pružiti sama Zagorka. Čak ni Obzorova *Spomen knjiga* (1936.) ne spominje godinu Zagorka rođenja. Zanimljivo je i to da se i u predgovoru knjižice *Zagrebačke silhouete* koji je evidentno pisala sama Zagorka, izostavlja tako važan podatak kao što je godina rođenja prvog i jedinog ženskog novinara u Hrvatskoj. Nakon ovih činjenica teško je odrediti je li Zagorka cijelog života namjerno poticala zbrku o godini svog rođenja. Može se nagađati da je to bilo zbog stidljivosti, osjećaja manje vrijednosti, ružnoće te potrebe za iluzijom mladosti koju je stvarala. Možda pak zbog načina otpora prema pritiscima, neprestanih negiranja i izrugivanja kojima je bila izložena od najranije mladosti pa sve do svoje smrti, ili čak zbog samozavaravanja koje je bilo izvor njezine radne energije (Lasić, 1985: 12-14).

Može se također pretpostaviti kako je Zagorka uporno skrivala godinu svog rođenja da bi zaštitila vlastitu majku i sebe. Naime, nakon uvida u maticu vjenčanih može se primijetiti kako se Zagorkina majka Josipa vjenčala u visokoj trudnoći, točnije pred porod u veljači 1873. godine, odnosno mjesec dana prije Zagorkina rođenja, što je za ono vrijeme bilo neoprostivo, točnije grijeh i sramota[2].

[2] Podatak iz Memorijalnog stana Marije Jurić Zagorke, Dolac 8, Zagreb.

Osim toga, Zagorka je imala veoma nesretno djetinjstvo o kojem nije ostavila direktna svjedočanstva, ali se ona jasno iščitavaju iz njezinog autobiografskog romana *Kamen na cesti.* Iz romana se može vidjeti da je njezin trajni osjećaj napuštenosti i teške osamljenosti posljedica iskustva iz najranijeg djetinjstva. Cijelog svog života Zagorka se osjećala drugom i drugačijom, nedostajao joj je osjećaj pripadnosti, vlastitiog identiteta i prihvaćanja okoline. Međutim, stvarnim podacima i onima koje sadrži *Kamen na cesti* treba pristupiti oprezno jer je Zagorka u svojim autobiografskim spisima uvijek svoju prošlost rekonstruirala u skladu s nekim posve određenim ciljevima koji su joj se činili bitnima tog trenutka. Zagorkine autobiografije su neka čudna mješavina analitičkog samoispitivanja i tendenciozne prozirnosti (Lasić, 1985: 16).

Kad je Zagorkino školovanje u petnaestoj godini bilo prekinuto, majka ju je prisilno udala za tridesetšestogodišnjeg mađarskog građevinskog inženjera Lajoša Nađa, patološkog škrtca. Iz tog je pakla Zagorka uspjela pobjeći, a taj bijeg ju je uputio prema novinarskom pozivu i spisateljskom pregnuću. Jedino dobro koje je proizašlo iz Zagorkinog braka s patološki škrtim Mađarom, jest to što je Zagorka u Pešti učila za poštaricu. Slala je telegrame te se na poslu jedino osjećala korisnom i zadovoljnom. Tečno je naučila mađarski što joj je kasnije veoma koristilo u političkom izvještavanju. Nakon što je Zagorka prekinula veze koje su je vezale za dotadašnji život, hrabro je i odlučno krenula na svoj put. Sa sobom je nosila tri velike mržnje. Mržnju prema odnarođenoj aristokraciji koja je služila tuđinu, prema socijalnoj nepravdi i prema diskriminaciji žene kao ravnopravnog čovjeka (Hergešić, 1976: XIV).

Tim dotadašnjim, iako kratkotrajnim životnim iskustvom, objašnjava se Zagorkin nacionalizam prožet socijalnim osjećajem. Ona je osjetila da je nacionalizam lišen svoje socijalne i ekonomske biti i sadrži puke fraze i lažljive fasade. U skladu s time je napisan i prvi Zagorkin članak koji je bio odraz rodoljubnog i društvenog revolta, a anonimno je izašao 31. studenog 1896. godine. Obzoru je poslala dopis pod nazivom *Egy percz,* što u prijevodu znači jedan časak. Dopis je autoričin kritički pogled na ponašanje mađarskih željeznika koji uređuju isključivo na madžarskom jeziku, koji narod u Hrvatskoj ne razumije i tako zlostavljaju bezazlen svijet. Zbog nerazumijevanja jezika na željeznicama je nastajala opća pomutnja. Nedugo zatim, Strossmayerov tajnik piše redakciji te traži podatke o člankopiscu te tako Zagorka ulazi u redakciju *Obzora* kao referent za mađarsko-hrvatsku politiku. Dobila je i posebnu sobu kako ne bi bila viđena. Trebala je pisati političke članke i satire, ali anonimno. Ta diskriminacija Zagorku ne iznenađuje, ali je vrijeđa i ljuti, a nešto slično je doživjela i kad

je izvještavala mađarsku opoziciju o Khuenovim izbornim nasiljima. Tako je Zagorka krajem 1896. ušla u redakciju *Obzora* koji je tada bio najrenomiraniji hrvatski dnevnik (Hergešić, 1976: XIV).

Lasić (1986: 60) navodi kako je u trenutku Zagorkinog ulaska u redakciju *Obzora*, iza sebe imala mnogo godina teške osamljenosti. Međutim, sjaj i ljepota društvene solidarnosti, zajedničkog cilja i organiziranog rada pokazali su joj da postoji i ljepša strana političkog života i bića. U političkom radu je otkrila toplinu ljudske uzajamnosti, točnije sigurnost koju je donosilo bratstvo. Iako je književnost bila i ostala njezina glavna djelatnost, u političkom tj. društvenom radu je najdublje osjetila i trajno osjećala mogućnost za prevladavanjem osamljenosti i beskorisnosti koju je osjećala.

Godina 1903. svakako predstavlja vrhunac Zagorkine obzoraške karijere, dakle revolucionarna godina, u kojoj je Zagorka svestrano sudjelovala u narodnom pokretu, zastupala glavnog urednika *Obzora*, sama uređivala list te slavno, dramatski i teatralno završila u zatvoru. Također je u redakciji lista organizirala nešto kao glavni štab demonstranata, a veoma vješto je organizirala i masovnu žensku demonstraciju u kojoj je okupila osamsto žena koje su unatoč policijskoj zabrani pjevale domoljubne pjesme i klicale protiv Mađara pred banom Khuenom. Pokret je dakako imao međunarodnih odjeka (Hergešić, 1976: XV).

Josip Horvath u svojoj *Povijesti novinarstva (1962)* o Zagorki piše kako je to bio posve nov način izvještavanja koje je u dotadašnjim saborskim istupanjima bilo ograničeno na izvatke iz zapisnika te suhoparne komunikacije. Zagorkin izvještaj o obračunu koalicije i tadašnjeg ministra za Hrvatsku ima dokumentarnu vrijednost. Naime, jedina je Zagorka razjasnila bit samog sukoba, a ujedno je ilustrirala kako se stvara politika prema Hrvatskoj. Još se jednom Zagorka međunarodno afirmirala kao politički reporter i to kad je izvještavala o spomenutom Friedjungovom procesu u kojem je Austrija započela svoje političko-krivotvoriteljske akcije 1908. na Balkanu. Tada je Zagorka iskoristila svoje peštansko iskustvo te izvršavala svoj novinarski posao toliko uspješno da je privlačio čak i pažnju vlasti, kojoj su osim njezinog izvještavanja smetala i njezina osobna poznanstva i kontakti sa stranim novinarima. Neki od njih bili su Zagorkini stari znanci, a neki su za nju čuli i prije nego su došli u Beč (Hergešić, 1976: XVII).

Zagorka je tada potaknuta cenzurom i Strossmayerovim prijateljskim nagovaranjem počela pisati povijesne romane. Nakon što je pročitala nekoliko tadašnjih bestsellera, Zagorka se počinje prisjećati svojih pripovjedačkih pothvata te piše roman o Kneginji iz Petrinjske ulice koju je izdao *Sokol* 1909. godine. Fabula romana je kriminalističko-senzacionalistička, ali je roman jednim dijelom povijesni jer opisuje vladavinu Khuena Hedervaryja. Nakon tog uspjeha Zagorka nastavlja s pisanjem povijesnih romana za koje se zna da su postigli golemu popularnost. Kolege iz *Obzora* bojali su se mogućega Zagorkina osamostaljenja i konkurentnosti, stoga su kao uvjet njezina opstanka u redakciji odredili pisanje historijskih romana, koji su izlazili u podlisku kao patriotsko i zabavno štivo koje nije previše smetalo cenzoru (Hergešić, 1976: XVIII, XIX).

Ubrzo nakon, nastao je i prvi roman glasovitog ciklusa *Grička vještica* odnosno *Tajna krvavog mosta* koja je počela izlaziti u *Malim novinama* 1912. godine. Uspjeh koji se dogodio bio je toliko velik da je bez znanja autorice bila otisnuta napomena da je riječ tek o uvodnom tekstu te da slijedi nastavak. Stoga je Zagorka bila upregnuta u novi pripovjedačko-novinarski krug te je pisala iz dana u dan i objavljivala čak i uoči I. svjetskog rata 1913. i 1914. *Gričku vještицu, Kontesu Neru, Malleus maleficarum*. Nakon rata u *Novostima* i *Večeri* objavljuje i ostale romane *(Dvorska kamarila, Suparnica Marije Terezije i Buntovnik na prijestolju)* koji se na prethodne nadovezuju ideološki i tematski. Marija je Jurić Zagorka s vremena na vrijeme objavljivala i društvene romane koji su obrađivali suvremenu stvarnost, kao što je roman *Tuzuki*. Međutim, ipak su poznatija djela koja su obrađivala predhistorijsku ili historijsku pozadinu koja u popularnosti skoro dostižu Gričku vještицu. To su *Kći Lotrščaka* (1921-1922), *Gordana* (1934-1935) i *Kraljica Hrvata* (1937-1939). Treba dakako ponovo spomenuti i roman koji je možda najvrijedniji, a možda najmanje poznat, dakle romansirana Zagorkina biografija iz 1937. godine, *Kamen na cesti* (Hergešić, 1976: XVIII, XIX).

Hergešić (1976: XX) navodi kako na pitanje koliko je Zagorka romana napisala nije lako odgovoriti. Međutim, prema jednom autentičnom spisu napisala je oko 35 romana među kojima neki od njih nisu dovršeni, a moguće da neki od njih nisu ni napisani. Budući da sva Zagorkina ostavština nije proučena, a ni sređena, svakako ima mjesta iznenađenjima. Mnogo je toga oko Zagorke ostalo nedorečeno pa čak i isforsirano, što ostavlja mjesta brojnim dilemama. Zagorkina ostavština je nakon njezine smrti bila rasuta jer su se za nju borile čak tri obitelji. Nažalost ta ostavština nikada više neće biti skupljena, pa čak ni pronađena, poput Zagorkinih izgubljenih pisama s nekim velikim ličnostima onoga vremena. Stoga, nije ni

općenito poznato da je Zagorka-novinar i Zagorka-pripovjedač uspješni i bez sumnje plodni dramski autor. Od 17 nabrojenih Zagrokinih dramskih komada (koliko se spominje u Badalićevoj *Biografiji hrvatske dramske i kazališne književnosti*, Jugoslavenska akademija, 1948.) u Hrvatskom narodnom kazalištu prikazano je čak 14, uz činjenicu da je bilo malo naših autora 20. stoljeća koji su bili toliko prikazivani. Zagorka je kao dramski pisac počela jednočinkama, veselim igrama i šalama, lakrdijama i dramoletima u kojima se komičnost ispreplitala sa satirom. Zagorka je dramatizirala *Gričku vješticu*, *Kći Lotrščaka* (1931), *Suparnicu Marije Terezije* (1932) i *Gordanu* (1940).

Prva dva romana koja je Zagorka napisala bili su *Roblje* (1899) i *Vlatko Šaretić* (1903) a njihova izdanja financirao je sam Strossmayer. Marija je Jurić te romane napisala slijedeći Šenoinu narativnu koncepciju. Ovi romani su važna etapa u pripovjedačkom razvoju Zagorke jer su pokazali kako ona zna napraviti sastavke koji su imali Šenoinu konstrukciju, a da ipak ne ostane u njoj. Stoga ovi romani služe kao komparativna osnova za razvitak hrvatskog romana koju su donijeli njezini kasniji romani (Lasić, 1985: 78).

Autobiografski spisi koje je napisala i objavila za života su: *Tko ste vi (1939-1940), Što je moja krivica (1947), Iz Zagorkinih memoara (1952) i Kako je bilo (1953)* u kojima je detaljno opisala tegoban i dug put u svojoj novinarskoj karijeri i sve teškoće koje su je na njezinom dugom putu pratile. Zanimljiva je činjenica da pojedina imena koje je Zagorka nadjenula svojim likovima u romanima, u ono vrijeme uopće nisu korištena. Izmislila ih je sama Zagorka, a kako su romani ubrzo uživali sve veću popularnost, tako su u narodu oživjela i njezina imena poput Jadranke, Nere, Siniše, Gordane i drugih[3].

Zagorka je bila veoma povrijeđena kad je na razmeđu stoljeća bila pogođena neadekvatnim načinom valorizacije svojih djela. Naime, tada se nametnuo zahtjev za što snažnijim odnosno čisto književnim mjerilima kamo Zagorkina djela nisu ni pripadala. Sama Zagorka pomaknula je granice i time pretekla mnoge autore za nekoliko destljeća. Njezina djela dobila su etiketu „šunda“ na što je ona vrlo emotivno reagirala izjavom: „Nisam književnik nikada bila. Književnosti nisam dala ništa.“ Današnja se pak znanost ipak temelji na obuhvatnijim i razložnijim razmatranjima njezinih djela stoga popularnost djela i njihova rasprostranjenost u brojnim slojevima čitateljstva ne isključuje i njihovu moguću

[3] Podatak iz Memorijalnog stana Marije Jurić Zagorke, Dolac 8, Zagreb.

književnoumjetničku vrijednost. Budući da su Zagorkina djela nekada bila okarakterizirana „nedostatkom stilskog intenziviranja“, sada to više nije nedostatak već upravo karakterstika po kojoj će sama trivijalna književnost biti prepoznatljiva (Sekulić, 1973: 113).

Proučavanje najsitnijih oblika književnosti dovelo je do spoznaje da trivijalna i umjetnički vrijedna književnost nemaju principijalne i kategorijalne nego one gradualne razlike. Također je otkriveno kako već u samim začecima književnog izražavanja postoje i književni oblici bez stilskog intenziviranja. Dakle, Zagorkini romani su neopravdano dobili etiketu „šunda“ te je ona s pravom bila povrijeđena. Takav pojam se većinom pripisuje djelima koja obiluju literarnom veličanju ogoljelog nagona, kao što su nasilje ili seks, koji su izdvojeni iz totaliteta ljudskosti. Za razliku od navedenog, Zagorkin prikaz onodobnog progona vještica bio je ogorčena pobuna protiv obezvrjeđivanja ljudskog u čovjeku (Sekulić, 1973: 114).

Slika 2.[4]

[4] Slika prikazuje kip Marije Jurić Zagorke u Tkalčićevoj ulici u Zagrebu.

3. Prva domaća sufražetkinja

U prethodnom poglavlju govoreno je o kontroverznom pitanju Zagorkina rođenja koje je ipak riješeno prije 10 godina.

Naime, pitanje Zagorkina rođenja prvi put je javno riješeno i objavljeno tek 2007. godine kada je na konferenciji za novinare Centra za ženske studije i Hrvatskog novinarskog društva (2. ožujka 2007.) u Novinarskom domu, hrvatskoj javnosti bila predočena preslika rodnog lista Marije Jurić iz Hrvatskog državnog arhiva. Time se nedvojbeno ustvrdilo da je književnica rođena 2. ožujka 1873. na plemičkom posjedu Negovec, u blizini Vrbovca, kao kći Josipe, rođene Domin, i Ivana Jurića, upravitelja posjeda u vlasništvu grofa Ivana Erdödyja sa suprugom, koji su bili kumovi djetetu koje se krstilo idućeg dana imenom Marianna. Tako je 2007. godine napokon riješena dugogodišnja „tajna“ Zagorkina rođenja, kao jedna od kontroverzi koje do današnjih dana prate ovu prvu modernu političku reporterku u Srednjoj Europi početkom 20. stoljeća te prvu domaću sufražetkinju (Grdešić, Jakobović Fribec, 2008: 7).

Hergešić (1976: XXI) opisuje kako je Zagorkina borba za ženska prava vjerojatno počela kad je riješila pitanje gole egzistencije ušavši u redakciju *Obzora* i postajući buntovnijom nego ikada. Organizirala je pokrete protiv *švapčarenja*, zaustavljala prolaznike uljudno ih moleći da govore hrvatski, a pomagale su joj mlade djevojke i žene koje je okupljala. Zagorkino djelovanje u novinarsko-reporterskom, pripovjedačkom i kazališnom smislu nije bio iscrpljeno jer je istovremeno bila praktični borac za ženska prava. Bilo je to u doba kad je feminizam u Hrvatskoj još bio nešto nepoznato, smiješno ili čak sablažnjivo. Zagorka je organizirano djelovala dok su svi njezini tekstovi bili prožeti strastvenim protestom protiv društvene diskriminacije čovjeka, osobito žena. Pretpostavlja se da nikada u životu nije proživjela takvo zadovoljstvo kao onda kada je Frano Supilo nazvao „mužem na mjestu“ jer se nije dala omesti brojim korumpiranim pokušajima. U borbi kako za svoju tako i za žensku afirmaciju, sukobljavala se Zagorka sa zastarjelim shvaćanjima i teškim predrasudama, ali se isto tako borila i s muškim kolegama koji su je doživljavali kao konkurenciju.

Zagorka je tako ostajući vjerna svojim feminističkim nastojanjima, 1925. godine osnovala *Ženski list*, dakle prvi časopis u Hrvatskoj koji je bio namijenjen samo ženama.

Takav časopis je svakako izazavao zanimanje, pažnju pa i priznanje čak i onih koji su se prema Zagorkinom radu negativno odnosili. Budući da Zagorka nije marila za profit, žalosna je činjenica da su plodove njezinog rada često ubirali drugi. Za njezine romane se govorilo da su miraz koji je dužna isplatiti kako bi je tretirali kao novinara. *Ženski list* je imao naglašenu feminističku i patriotsku notu, a Zagorki je zadao mnogo muka, pa je tako i sama bila protjerana iz lista koji je osnovala. Ovakve su učinjene joj nepravde obrazlagane njezinim navodnim propustima u vanjskopolitičkim poslovima jer je Zagorka bila poznata kao germanofob. Međutim ni to je nije zaustavilo. Zagorka je nakon toga osnovala novi ženski časopis i nazvala ga *Hrvatica*. U vrijeme Drugog svjetskog rata i NDH vlasti su zabranile tisak časopisa, a Zagorki su zabranili svako javno djelovanje. Zatvorena tada nije bila jer je stara, ali je svakako označena kao neprijatelj koji je djelovao protucrkveno i protuhrvatsko. Prijetili su joj čak i dražbom pokućstva i deložacijom (Hergešić, 1976: XXI).

Đorđević (1965: 96) ističe da se može slobodno reći kako je Zagorka provela gotovo čitav život s neprekinutom podrškom naprednim snagama koje su zahtijevale ravnopravnost žene te isto tako njezinu afirmaciju na radnom mjestu i u društvu.

Prema Hergešiću (1976: XXIII) Zagorkin feminizam udružen sa socijalističkim mentalitetom (kako su to njezini mentori pogrdno nazvali) nailazio je na svestrani otpor. Otpor je dolazio od strane konzervativaca, od strane političara kojima je kao novinar činila usluge, otpor poslodavaca kojima donosi značajne profite, otpor kolega novinara s kojim radi u istoj redakciji, i ono što je najžalosnije, otpor od strane samih žena koje je ne razumiju ili ne žele razumijeti. Tome svjedoče i dva primjera. Nakon što su hrvatsko-madžarske zaruke bile razvrgnute, i nakon što je delegacija iz Hrvatske demonstrativno napustila Peštu, u Budimpešti se spremao kongres za ženska prava kojim se trebalo privući i žene iz Hrvatske te ih kongresom politički obmanuti. Zagorka je oštro prosvjedovala jer su Mađari baš u tom trenu osporavali politička prava Hrvata, a navodno su odjednom pokazali brigu za prava hrvatskih žena. Zagorkin protest nije uspio, čak se i grdno zamjerila, i da stvar bude gora, nekoliko je zagrebačkih gospođa ipak otišlo u Budimpeštu te javno očitovalo svoju prisutnost.

Drugi događaj se zbio nakon I. svjetskog rata kada su se u Hrvatskoj pojavile prve ženske demonstracije, a fakultetski obrazovane žene se tada udaljile od Zagorke i „uličnih vikača“ (kako su ih one zvale) pa je tako najdosljedniji borac u borbi za prava žena opet ostao diskriminiran, i to diskriminacijom koju su vodile upravo žene. Točnije, Zagorkinu

feminizmu su se opirale tri vrste ili kategorije žena: „presvijetle“ i njihovi prirepci u Gospojinskom klubu, zatim intelektualke koje su se ponosile svojim akademskim titulama i na kraju žene koje nisu bile dovoljno društveno osviještene. Zagorkina krivnja jest zapravo njezin praktični socijalizam koji je povezan s borbom za ženska prava, isto kao što je i osnovna njezina krivnja socijalan sadržaj njezina rodoljublja te nacionalizam koji je okarakteriziran kao izrazito klerikalan. Zbog svega toga Zagorka je napade na sebe nazvala bijelom inkvizicijom. Trpila je brojne prijetnje, zastrašivanja i sugestije koje bi pogodile i čovjeka koji nije bio toliko emotivan kao što je to bila Zagorka (Hergešić, 1976: XXIII).

Zagorka je još početkom 1909. godine u Marjanovićevu *Zvonu* objavila članak pod nazivom *Napredna žena i današnji muškarci.* U članku su bile predočene Zagorkine teze o tadašnjoj modernoj ženi stoga je članak osobito važan. Drugačije rečeno to su bile teze o idealnoj ženi ili o pak idealnim odnosima između žena i muškaraca. U istom broju *Zvona* izašla su još dva članka na istu temu kao odgovor na prijašnji članak Mire Kočunda o temi „žena i naprednjaštvo“. Članci su se zvali *Moderna žena* i *Muškarac i brak.* Samo tjedan dana nakon izlaska članaka Matoš je dao protuudarac. Napisao je članak *Naprednjače i brak* koji je izašao u *Hrvatskom pravu* kojim se nemilosrdno oborio na takve feminističke teze rugajući im se kao opravdanju za hemafroditstvo. Matoš je to navodno učinio jer je Zagorka dizala tiražu svojem listu, a on mora napadati njezine teze jer ako bi joj priznao talent postala bi još opasnijom konkurenticom nego što je to bila bez priznanja. Također bi ohrabrila žene da muškarcima oduzimaju posao koji je do tada bio rezerviran samo za njih. A možda je Matoš u to vrijeme bio nešto više osjetljiviji na feministički zahtjev za ravnopravnošću žena i muškaraca iz svojih osobnih razloga. Naime, duboko je uvrijedio Olgu Herak, ženu koju je trajno i duboko volio, a koja je bio znatno mlađa od njega te je tražila svoju nezavisnost što je kod Matoša izazvalo ljubomoru i nezadovoljstvo (Lasić, 1984: 170).

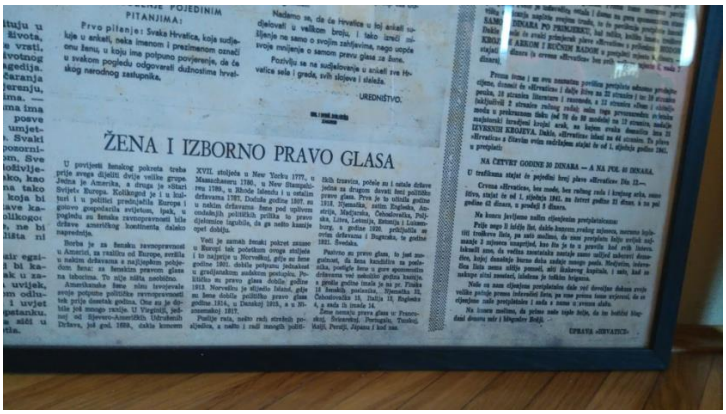
PITANJIMA:

Prvo pitanje: Svaka Hrvatica, koja sudjeluje u anketi, neka imenom i prezimenom označi onu žensku, u koju ima potpuno povjerenje, da će u svakom pogledu odgovarati dužnostima hrvatskog narodnog zastupnika.

ŽENA I IZBORNO PRAVO GLASA

Slika 3. [5]

U predstavljanju Zagorke kao feminističke začinjavke i rodonačelnice, u istraživanju povijesti žena, u sindikalnom udruživanju, ženskom aktivizmu, borbi za ženska radnička i građanska prava, za moralnu autonomiju žene o odlučivanju o vlastitoj seksualnosti i imovini, obitelji, braku, zaposlenju i školovanju, pa tako i književne i kazališne autorice uz viziju žene kao ravnopravne sudionice u povijesti, važno mjesto ima Lydia Sklevicky (Grdešić, Jakobović Fribec, 2008: 17).

Kod Zagorke ostaje neosvijetljen stalni prijepor, uplitanje i pregovaranje feminističke političke strasti između nacionalnog i nadnacionalnog političkog identiteta, što je ostalo neistraženo zbog ranijeg opreza feministkinja kod korištenja za sam feminizam problematičnih kategorija. Taj oprez je zapravo mjesto gdje se izbjegava susret feminizma i posljedica političkih te društvenih tranzicija 20. stoljeća. Zagorka je za života doživjela čak nekoliko takvih tranzicija kojima se trebalo prilagoditi (Grdešić, Jakobović Fribec, 2008: 17).

4. Rodna problematika u Zagorkinim romanima

U ovom poglavlju detaljnije će se objasniti transvestija, problem vještica i progona žena u romanima Marije Jurić Zagorke.

Motiv transvestizma *(cross-dressing)* postao je tema brojnih rasprava kako u književnim krugovima tako i u popularnoj kulturi u nekoliko posljednjih desetljeća. Dok ga određeni kritičari svrstavaju u društveno-ekonomsku nužnost, drugi ga smatraju dijelom javnih, institucijskih, mainstream struktura. Ostali ga pak povezuju s homoseksualnošću.

[5] Slika prikazuje plakat iz Memorijalnog stana Marije Jurić Zagorke, Dolac 8, Zagreb.

Zanimanje kritičara za ovaj motiv proizlazi iz činjenice i shvaćanja kako je transvestizam marginaliziran, odnosno privatan izričaj roda koji je u obliku neutralizacije društvenog pritiska dopustio veću fluidnost rodnog identiteta tako što je signalizirao subverziju, otpor i transgresiju. Život i djelo Marije Jurić Zagorke su simbolično i doslovno utjelovljenje svega navednog, a isto tako i žudnje za što većom fluidnošću rodnog identiteta, stoga je analiza uloge i značenje roda i transvestizma u romanu *Tajna krvavog mosta* idealan oblik odavanja počasti njezinu liku i djelu (Grdešić, Oklopčić: 2011: 36).

Za analizu, značenje roda i transvestizma u romanu *Tajna krvavog mosta,* najprije je potrebno spomenuti Judith Butler, koja je od velikog dijela kritičara smatrana za jednu od najutjecajnijih teoretičarki roda i spola. Postoje tri principa njezine teorije. Prvi princip je inzistiranje na tome da rod nije stabilna kategorija analize jer je sama njegova realnost upitna. Gledajući muškarca odjevenog u ženu ili ženu odjevenu u muškarca, vidimo prvi dio slike koji je realnost, dok je drugi dio slike iluzija te nije jasno kako razlikovati nestvarno od stvarnog. Primijeniti ovaj princip na Zagorku ne znači aludirati na to da je ona svjesno sumnjala u „stvarnost roda“, već da je shvaćala kako su rodne norme propitljive, nepouzdane i nepostojane, a osim toga su i laž ili izmišljotina čemu je dokaz njezina *Tajna krvavog mosta*. Drugi princip govori da je rodni identitet, posebice za žene, niz pažljivo orkestriranih i varljivih izvedbi. Prema Judith Butler muškarci se ne moraju previše truditi kako bi izvodili svoj rod jer se on smatra standardnim, univerzalnim i ljudskim, dok žene tek trebaju postati „ženama“, ne zbog svojih prirodnih osobina, već zbog društvenih pritisaka. Butler je uvjerena kako bi feministička kritika morala razumijeti da kategorija žena, subjekt femimizma, upravo proizvode i sputavanju iste strukture preko kojih se zapravo i teži emancipaciji. Sve spomenuto nalazimo u najelementarnijem obliku u Zagorkinom književnom opusu, posebnice u *Tajni krvavog mosta,* u kojoj se Zagorka poigrava, izaziva, istražuje pa tako i transformira „binarni sustav roda“. Treći princip govori kako rod nema biti niti on teži nekom objektivnom idealu. On zapravo nastaje ponovljenom i performativnom izvedbom već postojećih modela roda. Ta ideja o rodu kao o izvedbenoj kategoriji koja zahtjeva ponavljanje bliska je Zagorki što vidimo u *Tajni krvavog mosta.* Stanka shvaća kako mora uvježbavati i izvoditi svoj novi rod koji je stekla preobrazbom odnosno preoblačenjem u Stanka, stoga je rod performativan (Grdešić, Oklopčić: 2011: 37, 38).

Judith Butler se u konstrukciji roda zauzima za rod kao neprestano i ponovljeno djelovanje umjesto statičnog kulturalnog obilježja. Konstrukciju identiteta zajedno sa spolnim

i rodnim identifikacijama, uvjetuje splet odnosa između događaja koji utječu na identifikaciju, refleksiju subjekta u nastajanju o određenoj identifikaciji i reakcija sredine u kojoj se proces zbiva. Taj pristup identitetu ne isključuje odnose moći jer se identifikacija zbiva usvajanjem ili odbacivanjem zadanih normi. Poimanju identiteta kao stalnog procesa subjektifikacije atavistički se suprotstavlja kolektivni identitet koji je pak slika koju jedna grupa izgrađuje i s kojom se njezini članovi identificiraju. Kolektivni identitet podrazumijeva prihvatiti i ispuniti muške i ženske rodne uloge te se tako potvrđuje pripadnost zajednici. U patrijarhalnom sustavu spol određuje rodni identitet, a feministička kritika razlikuje spol i rod (Grdešić, Slunjski, 2009: 141).

Još jedna autorica piše o pojavi transvestizma koju je potrebno spomenuti. Marjorie Graber ideju transvestizma upućuje na nekoliko aspekata tog fenomena. Prvo navodi da je jedna od glavnih funkcija transvestita upozoriti na mjesto krize kategorije, i naglasiti kulturalne, društvene i estetske disonance. Za Graber kriza je zapravo kategorija odnosno nemogućnost definicijske distinkcije, propusne granice koja dopušta prelazak iz jedne kategorije u drugu. Točnije žensko u muško i muško u žensko, bijelo u crno i crno u bijelo, inferiorno u superiorno i superiorno u inferiorno itd. Drugim riječima, transvestit je element koji signalizira krizu kategorija ili je sam značajka razvoja te krize. To znači da smo čitajući Zagorkine tekstove gdje glavna tema nije rod, svjedoci i drugih vrsta krize kategorija., kao npr. krize klase, tj. staleških slojeva. Kao drugo Graber navodi da transvestizam izaziva koncept binarnosti propitujući kategorije ženskog i muškog nevezno za to da li se one smatraju esencijalnima, biološkima ili kulturalnima. Motiv transvestizma kod Zagorke ispituje binarnost samih rodnih normi, a isto tako i rodnih uloga, ne radikalno već konzervativno (Grdešić, Oklopčić, 2011: 39).

Zagorka pričom o Stanki/Stanku pokazuje da je iluzija realnosti realnost iluzije, djevojka-dječak je dječak-djevojka, ali kakav je njegov spol? Stankina krinka je zapravo njezina iluzija roda koja propituje konstrukciju rodnih uloga i odnosa moći, a ujedno i naglašava ograničenja ženskog rodnog identiteta, promiče romantični koncept braka utemeljen na ljubavi, međusobnoj kompatibilnosti i slobodnom izboru partnera. Pokazuje i da je konstrukcija žudnje isključivo muški fenomen, a to u prvom redu čini subverzijom *dress codea* koji je dio civilizacijskog procesa. Vanjski je izgled odašiljač poruka ne samo o nečijem spolu nego i njegovim/njezinim rodnim osobinama, seksualnoj i vjerskoj orijentaciji te društevnom statusu. Kao takav on nije jedini definirajući čimbenik osobe, ali je jedan od

njegovih/njezinih glavnih označitelja. Stankin *dress code* u većem je dijelu romana njezina uniforma poljskog aristokrata: „haljetak joj dostiže do čizama, a složen je u nabore oko struka tako da bi pokrio i jače razvijene ženske oblike“, „stari građanski kaput od baršuna“, te „odijelo francuskog kroja...vlasulja i trouglast klobuk“. U drugom redu fenomen se dokazuje rodnom izvedbom po kojoj je žena najbolji muškarac. Time u Zagorkinu romanu ženski transvestizam postaje sredstvom upisivanja ženske rodne uloge i njezina propitivanja. Da bi to izvela Zagorka osim na povremenom posezanju za egzistencijalističkim modelom roda koji naglašava biološki spol, roman gradi na performativnom modelu kulturalno konstruiranog roda. Performativna uloga roda u narativnom prostoru romana naglašena je Stankinom iznimno uspješnom izvedbom uloge Stanka, odnosno njezinom sposobnošću igranja muških ljubavnih intriga ili igara čak uspješnije od samih muškaraca. Svi likovi u romanu Stanku doživljavaju kao muškarca, a djevojke se u njega i zaljubljuju, što je još jedan dokaz za Stankine vješte manipulacije krinkom i rodom, a i performativne izvedbe roda u romanu (Grdešić, Oklopčić, 2011: 43, 44).

U Zagorkino vrijeme su postojali veliki problemi s patrijarhatom, kao npr. velika nepismenost, a tako i sama činjenica da su u Hrvatskoj žene dobile pravo glasa kasne 1945. godine. Zagorka je bila mišljenja kako ti problemi potječu izravno iz raspodjele moći unutar patrijarhalnoga društva. O tome je napisala i novinarski tekst *Pismenost žena i muževi*. U hrvatskoj kulturnoj sredini onog vremena muškarci su bili obrazovaniji i informiraniji o svim kulturno-političkim zbivanjima, što je neposredno proizašlo iz neravnopravne raspodjele rodnih uloga u patrijarhalnoj kulturi. Sama Zagorka ističe: „Muškarac je prihvatio blagodat, da uči čitati i pisati jer je smatrao da je to njegovo pravo i dužnost. Naprotiv, smatrao je taj isti muškarac da se žena mora brinuti za kuću, djecu i za gospodarstvo, a ne da piše i čita. I danas je tvrdi Zagorka (u tekstu napisanom 1940.) u muževoj duši ukorijenjena tradicija da je ženi mjesto u kući, u smoćnici, u kuhinji i u dječjoj sobi, a ne uz knjigu, a još pod koncem 19. stoljeća smatrala se žena spisateljica – sramotom obitelji“ (Kolanović, 2006: 339).

Kroz povijest su obrazovane žene, odnosno žene koje su proučavale povijest i politiku bile smatrane za kurtizane, a majke obitelji su bile „poštenije“ tim više što su bile veće neznalice. Zagorka je i samu sebe smatrala kao dio te prošlosti koja se naziva devijantnom jer je bila obrazovana žena, a uz to i spisateljica romana. Međutim, Zagorka je neprestano radila značajne pomake u samoj reprezentaciji ženskih likova. Ženski likovi u njezinim popularnim povijesnim romanima imaju istaknute i aktivne uloge. U tome nije toliko riječ o samoj

revoluciji u njihovoj reprezentaciji koliko o značajnim simboličkim pomacima unutar okvira koji reprezentaciji ženskog svijeta nude žanrovske konvencije. Naime, Zagorka je svoje romane pisala sa sviješću da moraju *probuditi borbenost u ženskoj duši,* i u isto vrijeme ponuditi utopiju ženi i naciji. Zagorkina reportaža *Zašto žene čitaju romane* može posvjedočiti svijest o navedenoj utopijskoj funkciji teksta. Tekst prikazuje samo jednu mikrosituaciju patrijarhalnog braka u kojoj muž negoduje zbog ženina čitanja povijesnih romana. Za tog fiktivnog junaka romani općenito u ženama ubijaju svaki smisao za realni život. Ludi junaci koji se za ljubav biju, žrtvuju, stavljaju deset puta život na kocku, za muža su prava nakaza. Žene se njima oduševljavaju, luduju, dršću i onda ih poistovjećuju sa svojim vjerenicima i muževima. Htjelo bi se ženama sentimentalne, trubadurske ljubavi. Za fiktivnog muža realni život ne podnosi takvih junaka te naređuje svojoj ženi da baci tu knjigu već jednom te bude tako ljubazna i pročita mu novine. Žena pak s druge strane opravdava svoje čitanje romana njihovom gotovo terapijskom funkcijom i idealnom projekcijom muškog lika. Bez obzira što muž te junake naziva glupanima, žena će ih svejedno obožavati jer čak i najrealističnijoj ženi godi kad je muškarac spram nje požrtvovan, odvažan i neustrašiv, pa taman to bilo samo u romanu (Kolanović, 2006: 340). Premda je i takav muškarac suprotan feminističkim principima, jer i briga o ženi i borba za nju podrazumijeva da je ona slabije biće.

Preoblačenja Zagorkinih junakinja u muške uloge mogu se tipski razlikovati te je većina preoblačenja u funkciji obavljanja nekog naloga. Kao što je već rečeno Stanka postaje poručnik Stanko po želji Katarine Lehotske, koja ju je izvukla iz tamnice kako bi joj bila pokriće za česte provode. Dorja Okić pak u *Plamenim inkvizitorima* navlači robustan viteški oklop s namjerom prisluškivanja sastanka templara i hospitalaca. Isto tako zadaću špijunke u muškoj odori iz istog romana obavlja i Tajana, a zatim i Ksenija u *Republikancima.* Ksenija kasnije u romanu uzima i obličje baruna Olendorfa kako bi izvukla urotnika iz tamnice, a zatim i bratovo obličje kako bi izbjegla povratak u samostan i skrivala se od oca. Preoblačenje u mušku odjeću junakinje Zagorkinih romana biraju zbog sigurnijeg i jednostavnijeg kretanja u društvenim sredinama i vremenu kada je to bilo neprimjereno ponašanje za tadašnju ženu (Grdešić, Slunjski, 2009: 148, 149).

Ovdje valja napomenuti da autorice radova o transvestiji kod Zagorke zanemaruju ili ne poznaju barem jedan bitan razlog korištenja toga motiva i sredstva u njezinim romanima, a on leži u kulturnoj i književnoj povijesti. Ne da je ovaj motiv opći u obrednim oblicima pučke tradicije, u antičkim a onda i renesansnim komedijama, nego je i dijelom kulturne povijesti pa

u srednjem vijeku imamo takvih preodjevanja i krabuljenja čak i kod članova kraljevske obitelji kad bivaju svrgnuti sa vlasti o čemu piše i J. Huizinga u kultnoj knjizi *Jesen srednjega vijeka*. U hrvatskoj kulturnoj povijesti zapisan je primjer stanovite Franice koja je u 17. stoljeću pobjegla sa vlastitog vjenčanja. Preodjenula se u mušku odjeću i prozvala se Ivanom Perošem. Takvi su slučajevi poznati. Sama je Zagorka pisala dramske komade komičke provenijencije i poznavala je ovo dramsko sredstvo, a ono je zbog fabularne napetosti postalo i sredstvom romanesknoga žanra. Ove kulturnopovijesne i književnotvorne razloge ne smijemo nipošto smetnuti s uma. Nažalost mnogi današnji autori nemaju uvid u cjelovitost povijesti književnosti i kulturne povijesti (poznaju ili starija ili novija razdoblja) pa dolazi do polovičnih i površnih teza u njihovim raspravama.

Junakinje se (prema mišljenju navedenih autorica) radi ispunjenja zadaće, ovisno o okolnostima preoblače i u žensku odjeću, kao npr. Krasanka u *Vitezu slavonske ravni,* koja se prerušava u seljanku ili Ksenija pak u sobaricu i običnu građanku. Iz sličnih razloga junakinje navlače i krinku bolesti. Muški su se pak likovi, da bi potajice ostvarili neku namjeru, najčešće preoblačili u svećenike čime se spol odnosno rod maskira aseksualnošću. Nailazimo i na preoblačenje muškaraca u žene s istim ciljem ostvarivanja svoje zadaće, funkcije ili nekog nauma. Karnevalsko maskiranje je pak drugi tip preoblačenja. Carica i Ksenija dan prije maskenbala vježbaju svoje uloge. Ksenija vježba mušku, dok carica Marija Terezina vježba žensku ulogu. Prirodnost binarnog koncepta je tu raskrinkalo vježbanje ovih uloga, a ples pod maskama je pokriće za intrige i slobodnije samo izražavanje. Pod maskom i u muškoj odjeći Ksenija čak sudjeluje u razgovorima s muškarcima o stanju u državi. Karnevalsko maskiranje sadržavalo je i dozu zablude, primjerice kad je Ksenija mislila da se povjerava Vlahovcu, pod maskom se zapravo povjerila Delivuku kako on ne pada na njezine čari. Stanka isto tako pod maskom otkriva svoj prvotni spol, dok pod maskom dvorske lude Ružica Vojnić u najvećoj šali plasira najveću istinu[6]. Nakon toga treći tip preoblačenja izveden je iz same spoznaje o nevrijednosti ženskog bića u patrilinearnom društvu, o nemogućnosti realizacije žene osim kao supruge i majke. Izuzev toga žena bez muškog zaštitnika nema prihoda, nije primjereno za ženu da radi, imovinom ne može upravljati jer i ono što stekne mirazom prelazi u muževo vlasništvo. Žena sama ne može čak ni sobu

[6] Prema Bahtinu karneval nosi subverzivnu energiju tako da nije neobično da dolazi do obrtanja svijeta /društvenoga poretka kako bi se proklamirale istine.

unajmiti, ne smije sama ući u gostionicu i ne smije biti sama na ulici poslije osam sati navečer. O takvoj vrsti preoblačenja najviše se govori u *Kamenu na cesti*. Četvrti tip preoblačenja je preoblačenje androgini, a najčešće se realizira pridavanjem tipično muških osobina ženskim likovima. Svaki ženski lik u svojim vanjskim osobinama ima barem jednu netipičnu karakteristiku. Kod Stanke nalazimo dubok glas, mršavost i visinu, kod Tajane je to živa, kovrčava kosa, a kod Nere stasitost. Junakinje Zagorkinih romana nerijetko ovladavaju znanjem i vještinama bolje od muškaraca. Ksenija npr. čita Rousseaua, Tajana je nenadmašna u strelaštvu, Dorja u znanju latinskog, dok je Nera izvrsna u diskusijama i sučeljavanju (Grdešić, Slunjski, 2009: 148, 149).

Iako Marija Jurić Zagorka u svojim romanima nije odstupala od institucije braka i tradicionalnih vrijednosti, ipak je u oplemenjivanju svojih junakinja rodno različitim osobinama pomjerala granice stroge binarne podjele rodnih uloga. Preoblačenje se može shvatiti i kao zamjena jedne maske s drugom, ali ne bi se trebalo zaboraviti da se maska uvijek sastoji od lica i naličja. Tako se sva četiri tipa preoblačenja na različite načine opiru zadanome u društvenoj strukturi. Kod nekih tipova se pomaci jedva vide dok su kod drugih veoma izraženi. Zagorka dakle koristi nevidljive mehanizme otpora, a uz to se odlučuje i za subverzivnije oponiranje. U romanu *Kći Lotršćaka* zamjećuju se slobodoumne ideje o celibatu katoličkog svećenstva, u *Republikancima* je Zagorka odobravala nevjenčan život Danuše i Martinovića, a u *Plamenim inkvizitorima* pak kritizira pojas nevinosti. Današnji se problemi vezani za ravnopravno spolno i rodno izražavanje u odnosu na tadašnje ženske tamnice čine minornima. Proučavanje rodne problematike s akademske razine, zaklonilo je probleme žena kojima je čitanje romana bilo jedini predah u represivnom sustavu u kojem su živjele (Grdešić, Slunjski, 2009: 152).

Hergešić (1976: XXIV) ističe kako je Zagorka često bila optuživana da je izmislila proces protiv vještica jer u svojoj trci za senzacijama nije mogla izmisliti nešto senzacionalnije. Međutim, dovoljno je samo pogledati pravno-povijesni rječnik Vladimira Mažuranića i natuknice poput: bajanje, coprati, čudo, duh, grabancija, vukodlak i slično, zatim pogledati u dokumente koje je objavio Ivan Krstitelj Tkalčić, zatim prelistati uzornu monografiju koju je u procesima protiv čarobnjaka u Europi, a posebice u Hrvatskoj posvetio Vladimir Bayer, *Ugovor s đavlom* (1953) kako bismo se uvjerili da Zagorka tu jezgrovitu pojavu nije izmislila, a moglo bi se čak i reći da su goli dokumenti puno strašniji od

Zagorkinih opisa u romanima. Psihoza vještica i njihovog progona općenito nije fenomen srednjega vijeka, nego šesnaestog, a posebice sedamnaestog stoljeća, tj. blistavog doba baroka. Još se za Voltaireovog života spaljaju vještice, čime su bila pogažena temeljna ljudska prava, a slavnom dobu prosvjetiteljstva nije bilo strano čaranje i bajanje, ukratko praznovjerje koje je često znalo uroditi tragičnim posljedicama. Dakle, povijest su prekrajali brojni slavni pisci, koji su se poput Zagorke dosjetili kako se problemi iz suvremenog života mogu projicirati u prošlost.

5. Analiza autobiografskog romana *Kamen na cesti*

Kamen na cesti jedan je od najmanje poznatih romana Marije Jurić Zagorke.

To je njezin autobiografski roman koji je izašao u Hrvatskom Dnevniku prvi puta 1937. godine. Ponovno je izašao mnogo godina kasnije zajedno s romanom *Kći Lotršćaka* (1967). Roman je dakle Zagorkina autobiografija, jer Mirjana Grgić je zapravo Marija Jurić, koja se proslavila kao Zagorka. Roman se sastoji od pet dijelova koji nisu jednake veličine i brojnih poglavlja koja se zapravo čine kao filmske sekvence. Neke od njih su neopisivo duge, međutim i dalje djeluju kao sekvence sa svojim kadrovima i rakursima. Rođenog i profesionalnog novinara odaju već i sami naslovi poput *Otkriće, Ozlijeđena duša, Iza rešetaka slobode i Mirjanina krivnja,* gdje mlada djevojka pokušava riješiti svoje sukobe s okolinom. Ostali naslovi kao što su *Na rubu samrti, Bijeli ljiljan u oluji, Tajna Mirjanina povratka, Izdajica, Na putu u slobodu, Svadbeni put, U raskoši tuđine, Tamničari, U katakombama, Baklja u noći, Sudbonosni čas i Pod zastavom boraca*, naslovi su koji bude radoznalost te otkrivaju iskusnog i vrsnog novinara. Naslovi su vrlo zvučni ili čak senzacionalistički (Hergešić, 1976: XXX, XXXI).

Kamen na cesti prije svega je obiteljski roman, a osobna sudbina protagonistice uvjetovana je kako društveno-političkim i ekonomskim, tako i obiteljskim prilikama. Roman je veoma zahvalna građa za razumijevanje života i rada čovjeka i pisca ovako velikih razmjera. Pišući *Kamen na cesti*, Zagorka je već u poodmaklim godinama, dakle žena koja je već postigla svoje najveće uspjehe, od *Gričke vještice* do *Gordane*. Nakon svađe u Tipografiji prelazi u Hrvatski Dnevnik, koji je tada bio poluslužbeni list Hrvatske seljačke stranke. Tada je već imala iskustva i sa *Ženskim listom*, kasnije *Hrvaticom* koji kao da najavljuju bezizlaznu

i tragičnu situaciju u kojoj će se naći za vrijeme rata i okupacije. Pišući *Kamen na cesti*, literaturom je preduhitrila sam život završivši roman samoubojstvom (Hergešić, 1976: XXXII).

Dakle, roman započinje detaljim opisima nesretnog djetinjstva male Mirjane. Bolesno ljubomorna majka neprestano je unosila nemir i nasilje u obitelj. Majka je bila u vječitom sukobu sa samom sobom i mužem kojega je svakodnevno optuživala za prevaru. Ni Mirjanu nije zaobišao njezin bijes pa je često dobivala batine i bila vezana za drvo. To djetinjstvo proživljava u doba kada je Hrvastka bila podčinjena Mađarskoj odnosno Khuenu Hedervaryju. Protagonistica u romanu kao i u stvarnom životu, cijelo vrijeme vodi borbu protiv mađarizacije u Hrvatskoj. Iznimno talentirana kakva je bila, oduševljavala je sve pred sobom i prognozirali su joj blistavu obrazovanost. Međutim, zbog teške situacije u obitelji završila je samo osnovnu školu kod Sestara milosrdnica u Zagrebu. Majka joj nije dopuštala da nastavi obrazovanje jer se u ono vrijeme smatralo za žene nepotrebnim. Otac je bio voljan poslati je na daljnje školovanje, ali se nije mogao boriti protiv bolesno ljubomorne Mirjanine majke. Većinu djetinjstva Mirjana je zapravo provela sa slugama na vlastelinstvu i od najranije mladosti imala je osjećaj za potčinjene. A i sama se tako osjećala. U petnaestoj godini majka je uspjela Mirjanu pridobiti da se uda za tridesetogodišnjeg mađarskog šovinista (kako ga Zagorka naziva), Lajoša Nađa. Majka je u tome vidjela spas za kćer, dok je Mirjana u tome vidjela svoju propast.

Lasić (1986: 46) naglašava kako je Zagorka u taj brak unijela pa čak i sačuvala svoj osnovni kapital, a to je bila njezina radna energija. Instiktivno je znala da je svako znanje bolje od neznanja pa je tako i izvrsno naučila jezik svojih neprijatelja. Uzrok bračne drame bio je veoma dubok, jer je taj brak ugrozio samu njezinu bit, njezinu slobodu. U muževoj patološkoj strategiji ona je samo trebala odigrati ulogu kojom će donijeti još novaca u kuću i živjeti do punoljetnosti kada bi preuzela ostali dio svog miraza. Tu patologiju muževe škrtosti kao i sam proces vlastitog sazrijevanja, opisala je Zagorka u *Kamenu na cesti*. Baš kao i svi njezini romani, i ovaj je isto tako vrijednosno neujednačen. Svi dijelovi imaju svoju težinu, međutim, antologijski dio romana je baš četvrti dio u kojem Zagorka opisuje svoje četiri godine braka. Cijeli roman pa tako i taj četvrti dio možemo doživjeti kao svjedočanstvo o sebi odnosno kao izvor bibliografskih podataka koji se nigdje drugdje ne mogu pronaći. Promatra se kao književno djelo u kojem nas toliko ne zanima istinitost tih podataka, jer ga čitamo kao književnost u kojoj još intenzivnije možemo doživjeti jednu neobičnu bračnu dramu.

Lasić (1986: 48) dalje navodi kako Zagorka u tom dijelu romana uspijeva čvrsto komponirati unutrašnju napetost koja sve likove te priče vodi k logičnom raspletu. Roman odlikuju precizno razrađeni likovi i umjeren broj epizoda, a glavna pažnja je gotovo uvijek usredotočena na bitnu liniju dramskog razvoja. Analiza majčine ljubomore prožeta je potresnom neposrednošću koja djelomice umanjuje snagu lucidnog uvida, dok je opis povratka u domovinu i pokušaj osvajanja „vlastitog mjesta pod suncem" realiziran suvišnom emocionalnošću u kojoj se izgubila preciznost i oštrina. Međutim, četvrti dio je jedna zaokružena cjelina koja se doima čudnim skladom racionalne konstrukcije i neposredne osjećajnosti i to je važna značajka ovog dijela.

Lasić (1986: 49) slikovito opisuje taj dio romana: „Od prvog časa Nađ joj se zgadio. Nije podnosila njegov dodir, osjetila je odvratnost prema bračnom životu. Majka ju je prevarila, nije došla s njom u Nađev dom. Umjesto toga, u tom je domu zatekla Nađevu majku koja ju je dočekala kao protivnicu i suparnicu. Pala je među dva škrtca koja su se međusobno razdirala. Od velike svote novaca kojom je raspolagao, Nađ je za hranu trošio svega 20 forinti na mjesec. Počelo je gladovanje".

Nadalje, Lasić (1986: 51) navodi da je Zagorka u svim autobiografskim spisima, osim u *Kamenu na cesti,* posebice naglašavala svoj novinarski rad prije suradnje u *Obzoru* u listopadu 1896. godine. Budući da su Zagorkina svjedočanstva u tom pogledu veoma zbrkana i oprečna, teško je znati što zaista odgovara stvarnosti, a što legendi koju je Zagorka isplela za druge, pa i za sebe samu.

Za razliku od ostalih romansi, *romansirana autobiografija Kamen na cesti* s glavnom junakinjom Mirjanom Grgić jedino je eksplicitno uporište u kojem je Zagorka odstupila od spolne/rodne binarnosti u fikciji. To nije čudno ako imamo u vidu da Zagorka u *Kamenu na cesti* daje autoreferencijalni obol vlastitom životu i stvaralaštvu. A u drugu ruku, Zagorka *Kamen na cesti* ne temelji na ljubavnom zapletu s beskonačnim amplitudama zanosa i otrežnjavanja s namjerom odgađanja sretnog kraja, kao što je to činila u svojim drugim romanima. Baš suprotno svima njima, *Kamen na cesti* završava tragično, čak kao svojevrsna antiromansa. U njezinim ostalim romanima koncept androginosti je dvojben, zatomljen naslagama tradicijske kulture i onih prvih utišanih feminističkih proboja (Grdešić, Slunjski, 2009: 141).

U samom liku Mirjane, prisvajanje inverzne rodne identifikacije može se razumijeti iz njezine pogubne obiteljske situacije. Majka je dakle priprosta, zadojena klišejima i zatrovana paranoičnom patološkom ljubomorom. Otac je pak sklon neopterećenu životu i zabavi te diže ruke od obitelji. Mirjana je emotivnu utjehu našla u posluzi, točnije u dadilji Marti. Trpila je svakodnevno nasilje verbalno, psihičko i fizičko. To odrastanje u disfunkcionalnoj obitelji ne daje dobar primjer koji bi trebalo slijediti, stoga je logičko kako Mirjana u kasnijem životu ne želi ponoviti, odnosno ponovo proživljavati takve događaje (Grdešić, Slunjski, 2009: 149).

Roman opširno donosi priču kako se Mirjana razvijala, što je radila, kako se ipak afirmirala, pa na kraju dobila i neku vrstu otkaza kada su joj priopćili da je više ne trebaju, a u svemu tome saznajemo samo informaciju o protoku vremena. U nizu događaja kao što je slom Khuenova režima, dolazak Hrvatsko-srpske koalicije, 1. svjetski rat, SHS, Šestosječanjska diktatura, zatim i 2. svjetski rat, nakon toga i prestanak stare Jugoslavije pa okupacija itd. U svemu tome Mirjana Grgić ili Marija Jurić nije prestala raditi i boriti se, a istovremeno i patiti stoga se to sadržajno razdoblje ne može preskočiti niti obrisati (Hergešić, 1976: XXXIII).

Naposljetku, prema riječima Ive Hergešića (1976: XXXIII) *Kamen na cesti* je odgojno-razvojni roman djeteta, perpektivne djevojčice i djevojke, a onda i nezrele i nesretne žene. Roman je svjedočanstvo o našem društvu na razmeđi stoljeća, a isto tako i roman ličnosti. A ono što je zaista tragično, jest to da takva izuzetno darovita, ambiciozna i poštena ličnost nije na zalazu svoje izuzetne pa i blistave karijere našla za sebe samu drugu značajku, pjesničku sliku ili nadimak, nego upravo „kamen na cesti“.

6. Zaključak

U ovom radu o istaknutoj knjževnici te ujedno i prvoj hrvatskoj novinarki Mariji Jurić Zagorki, raspravljana je rodna problematika u njezinim djelima.

U ovom se radu pokazalo kako je Marija Jurić Zagorka bitna književna glasnica novih ekonomskih i društvenih prilika jer je ponudila ideje o drugom i o rodnom kojima je pretekla druge autore za više desetljeća. U radu je posebna pozornost stavljena na tansvestiju odnosno preodijevanje ženskih likova u muške, a onda i na problem prava žena i progona vještica. S obzirom na pozadinu povijesnih zbivanja u vrijeme pisanja romana Marije Jurić Zagorke, žene su mogle nešto postići samo ako su bile prerušene u muškarce. Isključivo na taj način su bile doživljene i poštivane, te bi uspjele u svom naumu, što je ona vješto dokazivala u svojim romanima. I sama Zagorka iskusila je ovu preobrazbu dok je bježala od muža iz Mađarske. Tako su i njezine glavne junakinje pronašle put kojim će se boriti za svoje ciljeve, pa i čak i za goli život. Analizirana je i književničina romansirana autobiografija *Kamen na cesti*, koja se u svim segmentima razlikuje od ostalih književničinih romana te završava tragično. *Kamen na cesti* donosi i drastično razglabanje o bračnom moralu, a ujedno je i ironijski komentar površnog prikazivanja takve problematike u galantnoj i salonskoj književnosti prošlih vremena.

7. Popis literature

1. Đorđević, B. (1965.) *Zagorka kroničar staroga Zagreba*, Stvarnost: Zagreb.

2. Grdešić, M. (2009.) *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura*, Centar za ženske studije: Zagreb.

3. Grdešić, M. (2008.) *Neznana junakinja: Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije: Zagreb.

4. Grdešić, M. (2011.) Malleus Maleficarum: Zagorka, feminizam, antifeminizam, Centar za ženske studije: Zagreb.

5. Hergešić, I. (1976.) Marija Jurić Zagorka u: Marija Jurić Zagorka, Grička vještica, Svezak I., Stvarnost: Zagreb, str. v–xxxiii.

6. Kolanović, M. (2006.) *Od pripovijedne imaginacije do roda i nacije*, Marija Jurić Zagorka u kontekstu žanra romanse u: Osmišljavanja, Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela (priredio V. Brešić), FF press: Zagreb, str. 327–358.

7. Lasić, S. (1986.) *Književni počeci Marije Jurić Zagorke: Uvod u monografiju*, Znanje: Zagreb.

8. Sekulić, Lj. (1973.) Gričkа vještica u borbi protiv mračnjaštva, Umjetnost riječi, br.2., str. 103–120.

9. Slika 1. https://hr.wikipedia.org/wiki/Marija_Juri%C4%87_Zagorka (stranica posjećena: 10. kolovoza 2017.)

10. Slika 2. https://hr.wikipedia.org/wiki/Marija_Juri%C4%87_Zagorka (stranica posjećena: 10. kolovoza 2017.).

8. Sažetak rada

U ovom završnom radu obrađena je tema rodne problematike u romanima Marije Jurić Zagorke. Osim što je Zagorka bila autorica prvog hrvatskog kriminalističkog romana (*Kneginja iz Petrinjske ulice*) bila je ujedno i prva hrvatska novinarka te prva domaća sufražetkinja. Također, autorica je nekih od najčitanijih hrvatskih romana i zauzima bitno mjesto u povijesti tog vremena. Cilj ovog rada bio je dobiti uvid u rodnu problematiku impregniranu u njezinim književnim djelima, transvestiju te problem progona vještica. Rad donosi i analizu autobiografskog romana Marije Jurić Zagorke, *Kamen na cesti*.

Summary

In this final paper, the topic of gender problems in the novels of Marija Juric Zagorka was discussed. Apart from Zagorka being author of the first Croatian criminal novel (*Kneginja iz Petrinjske ulice*), she was also the first Croatian journalist and first domestic suffragist. He is also the author of some of the most read Croatian novels and takes an important place in the history of that time. The aim of this paper was to gain insight into the gender issue impregnated in her literary works, transvestism, and the problem of witch hunt. The paper also provides an analysis of the autobiographical novel by Marija Jurić Zagorka, *Kamen na cesti*.